

Відповідальність як чинник психологічної безпеки

У публікації розглянуто феномен відповідальності в аспекті психологічно безпеки особистості. Стверджується, що всі системи, що забезпечують безпеку, та їх компоненти, замкнені на понятті особистості, зокрема, її індивідуально-психологічних особливостей. Наголошено, що цінності й ціннісні орієнтації об'єктивуються у відповідальності, оскільки вони тісно пов'язані з потребами й інтересами особистості, з емоційно-вольовими механізмами її психіки, тобто є сполучною ланкою між відповідальністю й поведінкою людини.

Особистісний вимір безпеки на сьогодні вивчено неповною мірою, але саме від нього залежить безпека на всіх рівнях і в будь-яких ситуаціях. Психологічна безпека, в даному випадку, розглядається нами як наявність і збереження в перспективі умов для оптимального функціонування і розвитку особистості при відсутності неприпустимого ризику, тобто відсутності ймовірності нанесення психологічної шкоди і її тяжкості.

Аналізуючи проблему психологічної безпеки, виділяють різні ракурси розгляду індивідуально-психологічних характеристик, пов'язаних із забезпеченням даного аспекту життєдіяльності людини.

Узагальнюючи роботи щодо розглянутих особистісних характеристик, що відповідають за безпеку людини в тій чи іншій ситуації, можна констатувати, що спроба проведення чіткої лінії між психічними властивостями, пов'язаними і не пов'язаними з її безпекою, практично не можлива [1; 6].

Проведений огляд виявив неоднорідність індивідуально-психологічних характеристик. Але, узагальнивши, можна виділити два основних рівня особливостей, пов'язаних із психологічною безпекою суб'єкта:

Рівень I – рівень вроджених індивідуально-типологічних особливостей, що забезпечують ті чи інші можливості самозабезпечення безпеки:

конституціональні, статеві, вікові особливості, особливості типу вищої нервової діяльності.

Рівень II – рівень соціально обумовленої здатності до самозабезпечення психологічної безпеки. Даний рівень утворюють індивідуально-психологічні властивості і характеристики, розвиток яких залежить від конкретної особистості і середовища її формування: особливості когнітивної, емоційно-вольової сфери, ціннісно-мотиваційної сфери, соціально-психологічна компетентність.

Як на I-му, так і на II-му рівні, відповідальність виступає як смислове утворення особистості, як загальний принцип співвідношення мотивів, цілей і засобів життєдіяльності.

Багато вчених підкреслюють важливість суб'єктивної форми відповідальності на відміну від об'єктивної (С. Л. Рубінштейн, К. А. Абульханова-Славська), відзначаючи те, що прояву відповідальності можуть мати як ситуаційний, так й особистісний характер [6]. Відповідно до тверджень М. В. Савчина, відповідальність як особистісна засада відповідальної поведінки є цілісною якістю людини, в якій інтегровані її духовні, соціально-психологічні й психофізіологічні функції [4]. Розглядаючи феномен відповідальності, Л. І. Дементій акцентує увагу на тому, що неможливо говорити про абсолютну або відносну відповідальність, оскільки для кожного існує свій певний набір життєвих ситуацій, у яких проявляється відповідальність. Таким чином, відповідальність висвітлюється у двох аспектах – через прояв відповідальності в діяльності й через зв'язок відповідальності з такими особистісними характеристиками, як самостійність і локус контролю [2].

В аспекті психологічної безпеки, на нашу думку, відповідальність є результатом виникнення глибокої самоідентифікації з вмістом ціннісної сфери, яка виступає як внутрішня потреба, засіб самоствердження і самореалізації як умови визначення основних життєвих орієнтирів. Це, в свою чергу, зумовлює зміст та напрями провідних життєвих потреб і виступає у формі ідеалів.

Тобто, протягом усього життя, соціальний розвиток людини передбачає формування у нього певних властивостей, відповідальності зокрема, що забезпечують найбільш високий рівень адекватності, а, відповідно, і безпеки.

Таким чином, розгляд такої властивості, як відповідальність в аспекті психологічної безпеки можна проводити в двох напрямках. Перший напрям пов'язаний з аналізом даної якості людини з точки зору її здатності до порушення безпеки оточуючих людей. Другий напрям пов'язаний із розглядом здатності суб'єкта до безпосереднього захисту від негативного зовнішнього впливу з метою особистої безпеки або безпеки певного суб'єкта (об'єкта).

Таким чином, глибокий сенс відповідальності особистості в аспекті психологічної безпеки представлений у змісті цінностей, з яким суб'єкт ідентифікується. Чим більш глибокого рівня ідентифікації досягає людина, тим вище є рівень відповідальності за свою діяльність.

Література:

1. Введение в философию ответственности / Под общ. ред. А. И. Ореховского. – Новосибирск: СибГУТИ, 2005. – 186 с.
2. Дементий Л. И. Ответственность : типология и личностные основания / Л. И. Дементий. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2001. – 192 с.
3. Лисанюк Е. Н. Ответственность и идентичность субъекта / Е. Н. Лисанюк // Субъективность и идентичность. – М. : Изд. Дом НИУ-ВШЭ, 2012. – С. 273–292.
4. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки / М. В. Савчин. – К. : Україна-Віта, 1996. – 113 с.
5. Решетина С. Ю. Информационно-психологическая безопасность личности (контуры проблемы) / С. Ю. Решетина, Г. Л. Смолян // Проблемы информационно-психологической безопасности. – М. : Изд-во Ин-та психологии РАН, 1996. – С. 18–26.
6. Шалдыбина О. Н. Проблема ответственности в отечественной психологии / О. Н. Шалдыбина // Вестник Самарского государственного педагогического университета. Психология. – Самара : СГПУ, 2007–2008. – С. 47–54.